

BIERNACZKY SZILÁRD

A szerepkörök „negativizálódása” a modern ünnep világában

Déry Tibor Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról
című regényének elemzése

Úgy tűnik, tanulságos lenne elemezni az elmúlt tíz-húsz év ifjúsági tömegrendezvényeinek különféle, spontán vagy félig-meddig spontán formáit az „ünnepek elmélete” szempontjából. A kulturális jellegű közös tevékenység, amely különféle helyeken (a művelődési házakban, klubokban, egyetemeken vagy középiskolákban stb.) zajlott vagy zajlik hazánkban és másutt is a világon, a könnyű szórakozás módjai, a szabad idő hagyományos felhasználása, mint az egykori könnyűzenei hangversenyek, amelyek adott esetben kollektív brutalitássá alakultak át, az elmúlt évek elemzői – sőt, talán a régebbi évek kutatói – szerint is szakrális-rituális jellemzőkkel bírnak. Ez a vonás világosan kitűnik azokból a politikai rendezvényekből is, amelyeknek oly pontos és fontos példáját adta Voigt Vilmos a *Forme e pratiche della festa* című konferencián Montecatini Termében (1978, október 27–29.) egy magyarországi *Május Elsejére* irányuló széles körű kutatás alapján.

Kétségtelen, hogy igen gyümölcsöző lenne számba venni az elmúlt évtized ifjúsági mozgalmának politikai rendezvényei kapcsán az ideológia és a gyakorlat közötti egyezéseket és ellentmondásokat, de mivel lehetetlen világos és teljes képet javasolni ebben a tekintetben, az ifjúsági rendezvények egy másik megjelenési formáját választottuk elemzés céljául, azaz azt, amelyik a dzsessztől és a rocktól a beaten keresztül a popfesztiválig és a happeningig ível. Sajátosan alkalmas *alapanyag*nak látszik ebből a szempontból e célra Déry Tibor *Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról* című regénye.

Valószínűleg nem véletlen, hogy Déry a címbe a *riport* szót választotta, lévén, hogy a regény bizonyos részeiben a szerző az általunk megjelölt típusú modern ifjúsági ünnepet az informatív újságírás módján és stílusában jeleníti meg. Más részei azonban – mindenekelőtt a bibliai víziók és a mágikus-rituális betétek, amelyek lehetővé teszik, hogy felfedezzük a különféle szemantikai rétegeket, vagyis a mű másodlagos szemantikai rendszerét – a bemutatott ünnep ideológiai bázisául szolgálnak számunkra, sőt, a kétféle olvasási sík gyakran összefonódik az irodalmi ábrázolás szintjén.

Azonban hogy elképzelésünk legyen a Déry által elénk állított modellről, lássuk az ábrázolt ünnep tér-idő szerkezetét. A kezdeti jelenetek egy autót mutatnak, aztán autókat, majd autókat egyre nagyobb számban, amelyek a fesztivál helye felé igyekeznek. (Eközben a Montana felé igyekvő József felvesz egy autóstoppot, s vele folytat egy igencsak tanulságos párbeszédet – majd kihajítja kocsijából, miközben a tájat madarak hatalmas serege lepi el, majd egy szomszédos autóban utazó lánnyal cseveg, s végül felbukkan emlékezetében a felesége, Eszter, akit a rendezvényen mindenáron szeretne megtalálni.)

„Néhány óra múlva megeredt az eső. Az út ráfordult a nagy nyugat-keleti autópályára; itt már százával rohantak a kocsik, bár olykor hirtelen meg-alvadt a forgalom, s oszlopban kellett haladni, ha a jobbról-balról becsat-

lakozó utakról újabb kocsisorok zúdultak az esőtől feketén fénylő pályára. Egy nagy részük nyilván Montanába tartott. A nyitott ablakokon zászlókat lengettek, a motorházakon rikító vörös, kék, sárgára mázolt bohócábrák feleseltek a táj felhők nemzette borújával...

[...] Nyugat felé négy sávon száguldottak a kocsik egymás mellett; a külső sávon távolsági buszok és teherautók, azok is megrakva emberekkel. Szemközt jövet, a másik négy sávon kisebb volt a forgalom. Mind valószínűtlenebbé vált, hogy idejében elérnek a fesztivál nyitányára, Mick Jagger felléptéhez.”

A szomszéd kocsiából kihajoló lánnyal folytatott párbeszéd különös beleérző erővel ábrázolja azt a spontán kapcsolatkeresést és kapcsolatteremtést, amely már a popfesztiválra érkezés pillanatában áthatja a szokványos társadalmi érintkezés nyűgeit:

„A kocsisorok újra megálltak. A Józsefével szomszédos kocsiából sötét napszemüveggel az orra nyergén egy hosszú hajú – fiú vagy lány? – kihajolt az ablakon. – Nem unatkozol, édes?

– Hogy unatkoznék, amikor egyedül vagyok – mondta József. A szomszédos kocsiából egy marihuána cigaretta édes füstje csapott be az ablakán.

– Dehogynem unatkozol – mondta a fiú vagy lány. – Gyere át hozzánk!

József egyedül ült a kocsiban, odaát heten-nyolcan. Négy kereke fölött kocsijuk rázkódott a nevetéstől. [...] Mégiscsak lány volt, begombolatlan piros blúza szétlebbent a szélben, meztelen mellei fölött. Nem húzta össze.

– Meleged van? – kérdezte József. – Gyere át, édes! – mondta a lány. – Vagy én menjek át hozzád?”

Majd az író azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy főszereplője, aki felesége nyomába ered, nem elsősorban azért tart a helyszínre, mert meg akar merítkezni a fesztivál légkörében:

„– Menj a fenébe! – mondta József a maga csukott ablaka mögött, hangozva, de remélve, hogy a lány nem hallja meg; önmagának válaszolt. – Olyan ragyogó s még ragyogóbbra csatakölt nő sem él a hat földrészen, az Atlantiszt is beleszámítva – mondta József –, akit megkívánnék, az ágyamba engednék, amióta a feleségem, akit pedig régebben egyszer-kétszer-háromszor félkézzel meg is csaltam, megszökött tőlem. Kivel szökött meg? Mindenki! Nem Jánossal vagy Jackkel vagy Miguel Angel Asturiasszal – hódolat a költőnek! –, hanem magával a férfinemmel.”

És már a regény első nagy jelenetében felvillannak azok az áthallásos művelődéstörténeti utalások, amelyekről majd a későbbiekben ejtünk szót:

„A négy oszlopban haladó kocsik zúzva áramlottak át a nagy kaliforniai síkságon. A kipufogók sűrű benzingőzében egy gyalogos gyerek vagy kutya megfulladt volna, mint ezer évvel ezelőtt a zsidók és a cigányok a hitleri autóbuszokban, melyeknek kipufogócsövét a kocsik belsejébe vezették föl. [...]”

Érdeemes felfigyelni következő idézetünk utolsó mondatára, amely ismét csak azt a mitikus fátylat teríti a történetre, amely aztán végigkíséri Déry teljes elbeszélését.

„Montana egy kis hegyi település, parasztok lakják, a versenypálya a hegy lábánál épült, három főútvonal kereszteződésénél. Úgy hírlík, a pálya telkét egy fej vöröshagyma áráért vásárolták meg a bűdös parasztoktól, hál’Istennek. Fent, a hegyoldalon a bűdös parasztok most egymás mellett guggolva figyelik József öreg Fordját a Montana felé zúduló áramlásban. Száznál gyorsabban nemigen lehet haladni a legbelső sávon sem, még ha nem tartjuk is be az előírt féktávolságot. – Volt, akit egy-egy pillanatra a kormány mellett is elnyomott az álom. – Életveszély! – mondta József; két napja egy szemernyi sem aludt. De ha siet, talán megleli Montanában – százezer fő között – Esztert, mielőtt végleg elröppenne a szárnyra kelt emberiséggel.”

Ezt az utóbbi leírást még megelőzően (vissza kell ugranunk hozzá) tárul elénk az első – már érintett – bibliai vízió. Vagyis a rendezvény helyszínére érkező résztvevőket (is) vizionáló madarak mint afféle apokaliptikus szimbólumok:

„A kis gomolyfelhő [...] gyorsan terjeszkedve és sötétülve, s kavargásában a napot egy papírvékony fóliakoronggá absztrahálva, felúszott a minden pórusában habzó égre egy gyorsan terjeszkedő viharfelhő, melynek túlsó széle a mindig elérhetetlen látóhatárig terjedt. Legelől a hollók haladtak, a corvidaek családjából természetleg legnagyobbak, egyenletesen csillogó fekete tollazattal, hatalmas csőrükkel kork-kork-kolk-kolkot s rábráb-rábot kiáltozván, mögöttük a varjúfélék alakra kisebb csapatai, a kormos varjak, a dolmányos varjak, a csókák, a hosszú farkú, fekete-fehér tollazatú szarkák, melyek kilopják köz- és ünnepnapjainkból a nap aranyrögeit, a szajkók, a garrulus glandarius ötven alfaja, a magtörők és a szi-bériai magtörők oly nagy sokadalomban, mint egykor Sinai félszigetén a vándor fürjek gyülekeztek az Úr parancsára Izráel tábora körül, egynapi járóföldre ellepve az istentelen sivatagot, hogy az éhező nép felszedvén és megszárván őket, kedvére belakhasson, és felüdültesse gyöngö tés-tét a szent frigsátor körül, a Fárán puszta északi részén, Kades alatt.”

Aztán feltűnik a mitikus-mesés vagy talán bibliai kígyó, amely kétségkívül annak a Józsefnek a problematikus szerelmi rajongását szimbolizálja, aki feleségével, Eszterrel együtt a regény főszereplőjének számít. A jelenet a kígyóval szorosan kapcsolódik a másik és az „apokaliptikus madarak” által jellemezhető allegorikus elbeszélői mozzanathoz. Másrészt ebben a részletben lapul meg Déry oly lesújtó véleménye, amikor a kígyó szavaival a Montanába igyekvő tömeget – most már minden további nélkül – a dögmadarakkal veti össze:

„– Hová igyekeznek maguk? – kérdezte a kígyó. [...] – Talán a világ végéig. Tehát hová igyekeznek? Falásra? Ezrével gyülekezve, mint a dögmadarak?

József nevetett. – Fesztiválra.

– A zenét én is szeretem – mondta a kígyó. – Táncolnék is magának, ha kéznél volna a furulyája. Jobban táncolok, mint az a napszemüveges fekete nő a szomszéd kocsi-ban, aki – úgy látom – fel akarná falni.

– A feleségemnél is jobban? – kérdezte József.

– Mindenkinél jobban – mondta a kígyó. – Minthogy a hagyomány szerint az a rendeltetésem, hogy elcsavarjam az emberek fejét, s becsábítsam őket a tudás fehéren izzó világosságába, orruk előtt lóbálva azt az emészthetetlen kis piros almát, mely sajnos örök időkre meg fogja feküdni a gyomrukát.”

Ezután a zenével és drogokkal telt három nap következik, amelynek során a szerző elbeszéli a tragikus eseményt: két halott! Az első egy néger, akit a Pokol Angyalai ölnek meg a hangverseny idején, a másik pedig maga Eszter, József zsidó felesége, aki menekülve a fasizmus üldöztetéseinek emlékei elől, kábítószer-túladagolás folytán vesztí életét.

Ebben a második részben eltűnik az elbeszélés egyvonalú cselekménye, és az író három szintre helyezi azokat a tényeket, amelyek a néger meggyilkolására vonatkoznak: egyrészt az összeütközés során megsebesült fiú apjának vallomására, továbbá Eszter és barátnője, Beverly elbeszélésére-beszélgetésére, és végül a valószínű gyilkos, a kaliforniai Motor Club 5, a Pokol Angyalai, vagyis a szervezők által fizetett magánrendőrség egy tagjának vallomására. Mindeközben felbukkan Eszter emlékmozaikja:

„– Úgy tanultam – mondta Eszter –, hogy az erőszak a történelem bábája. – A nyilasok előtt szüleimmel – mondta Eszter – Budapestről Kecskemétre, egy magyarországi kisvárosba menekültünk, mert azt hittük, vidéken nagyobb biztonságban leszünk. Úgy hallottuk, Hitler parancsára gettóba zárják a négereket, akarom mondani, a zsidókat. Családunk akkor már több mint százötven éve élt Magyarországon, s akár hiszi, akár nem, A. úr – mondta Eszter –, dédapám magyarosítási okmányát maga Szemere Bertalan, az első független magyar kormány belügyminisztere írta alá.”

Az eddigi idézetek láthatóan nem kapcsolódnak az ünnep témájához. De, amint később ez kiderül, nagyon fontos momentumok ahhoz, hogy megérthessük a modern ünnepnek az író által ezekkel az irodalmi eszközökkel adott értelmezését, illetve bizonyos értelemben, általában a modern ünnep ideológiáját megértetve és megfogalmazva. Így például a szakralitás közvetlenül felfedezhető az ünnepi körülmények között létrejött, rituális jelleggel bíró könnyűzenei nagy találkozó bemutatása során, az élénk táruló tér szerkezetében. Utak vezetnek a kiválasztott területhez, amely két részre osztva rajzolódik ki: egy terjedelmes külső övezet a sátraknak és a gépkocsiknak fenntartva, vagyis tér az alváshoz és a „ceremónián” kívüli együttlétekhez, és egy másik (belső övezet) a zenei eksztázis megélése céljára, a pódium közepén (szinte mint egy oltár az áldozati rítushoz) Mick Jagger zenekarával.

Bár az éppen nem túl hosszú regényben epizódszereplők sora bukkan fel (mindenekelőtt Eszter barátnőjét, Beverlyt, illetve József barátját, Billt említhetjük), valójában csak néhány sornyi információt kapunk magáról Józsefről, ezek zárják a könyvet: egy '56-os emigráns, aki már külföldi élete során talál rá az ugyancsak magyar Eszterre, és akinek halálba menekülése után kilenc évvel már ismét nő – említi meg Beverly. És ez a nagyon rövid befejezés nemcsak a riportforma következménye, de fontos szerepet játszik a bahtyini kronotoposz, vagyis a „negatív” átváltozott ünnepi funkciók szempontjából is, hiszen a regény első felében József, a második felében inkább Eszter körül, illetve barátnője sajátosan,

Déry módjára megvalósított belső monológjainak sorozatában bontakozik ki a különös drámaisággal áthatott cselekmény.

Mielőtt elemezni kezdenénk az ünnep vonásait és funkcióit Déry regénye alapján, szeretnénk emlékeztetni a kommunikáció azon két, élesen szembeállított szintjére (riport, illetve monológok – biblikus, mágikus-rituális és művelődéstörténeti leírások, sok esetben esszéyszerű megfogalmazásban), amelyek folyamatosan keresztezik egymást a tér-idő struktúrában az előbbieken már hangsúlyozott módon. Így amint az egyes személyek kommunikációi, például József belső monológjai vagy a dialógus a kocsiában az egy időre befogadott pederasztia fiúval, továbbá Eszter és Beverly dialógusai, többek között a néger meggyilkolásáról, avagy a kérdések és feleletek a valószínű gyilkos és a rendőrség között, beleágyazódnak e két szembeállított szint feszültségébe, miközben a „realisztikus” szinten kapjuk meg a regényben a hiteles információkat a popfesztivál kommunikációs típusáról.

Ezúttal elsőként a popfesztivál mint a modern ünnep egy típusának modelljét kíséreljük meg meghatározni a finn néprajzkutató, Lauri Honko javasolta rendszerben.

Az ő rendszerezési javaslata szerint az ünnep fő típusai általában a következők:

típus	a meghatározás kritériuma		
	társadalmi szempont	ismétlés	megelőlekezés
átmeneti rítus	egyéni	-	+
naptári rítus	közösségi	+	+
válság-rítus	egyéni-közösségi	-	-

Ha összevetjük Honko mátrixát a Déry ábrázolta popfesztivál modelljével, a következő eredményre jutunk:

típus	a meghatározás kritériuma		
	társadalmi szempont	ismétlés	megelőlekezés
válság-rítus	egyéni-közösségi	+ / -	+ / -

Elemezve ezt az utóbbi táblázatot (feltételezve, hogy az megismételhető és a megelőlekezése szinte nyilvánvaló), az első kérdés az, miért választjuk oly nagy bizonyossággal a popfesztivál kapcsán, a „válság-rítus” értelmezést. Jóllehet, úgy tűnik, nem szükséges emlékeztetni a popfesztivál és a happeningek kapcsán az erkölcsi válságjeleket felmutató egyéni és közösségi viselkedésmódokra, mindenesetre és mégis szükségesnek tarjuk itt azt, hogy idézzük – visszaugorva – Déry néhány valóban jelentékeny mondanivalóval rendelkező sorát:

„– Az emberek nagy közössége! Miféle közösség az, amelybe csak akkor léphetsz be, ha előbb dögrészegre szívod magad! – Nem – mondta Manuel – belépni akarnak ezek, hanem kilépni, szegény Józsefem. – Honnét? – kérdezte József. – A társadalomból, szegény Józsefem – mondta Manuel Esteban Jesus de Alveiro y Fuente. – Ki abból, amit tudtommal te sem bírsz.”

Ennek az idézetnek a teljes értelme azonban akkor válik világossá, ha megvizsgáljuk konkrétan az ünnep funkcióinak működését a popfesztivál mint az ünnep egy konkrét típusa esetében.

A kutatók – elsősorban az etnológusok – a rítusok és a népszokások „megszilárdító” (stabilizáló) szerepéről szólnak: a különféle közösségi (törzsi vagy paraszti) közösségek jól ismert megnyilatkozásai szerint az ünnep olyan hatással bír, amely rögzíti és megerősíti a csoport összetartozását. Lévén hogy minden, történetileg és társadalmilag egymástól akár jelentősen különböző emberi közösségnek van egy közös vonása, mégpedig az, hogy időnként éles ellentmondások szakítják szét azokat.

De létezik egy másik, gyakran jelen lévő gondolat is a néprajzkutatók és az etnológusok gondolkodásában a rítusok, mágikus cselekedetek, a népszokások, a naptári ünnepek vagy a nagy életfordulókhoz kötődő ünnepek szerepköréről. Szerintük az ünnepi alkalmak arra teremtenek lehetőséget, hogy enyhítsék azokat a feszültségeket, amelyek ugyanazon intézmények által keletkeznek, mint amelyek ugyanakkor éppen a civil együttélést szabályozzák.

Ez a két szorosan összekapcsolódó vonás logikusan eredményezi az ünnepi funkciók egy másik vonását, amelyet Andor Csaba foglalt össze a Világosság folyóirat „Ünnep” témakörében megjelentetett különszámában. A szerző kiemeli, hogy az ünnep fő funkciója megőrizni bizonyos információkat, és ezek az információk két módon őrződ(het)nek meg: egyrészt a tartalomra vonatkozó eredeti információk szintjén (például a törzsi történelem, az ősök, a törzsi háborúk, az elvándorlások stb.), amelyek persze később, az idők folyamán folyamatosan elkopnak, míg végül teljesen eltűnnek, másrészt az ünnep formáinak és körülményeinek szintjén, amelyek olyan módon bírnak fontossággal a tartalom szempontjából, ha többek között bizonyos társadalmi alkalmak érzelmi összetevőit is számításba vesszük.

De térjünk most vissza a Déry által leírt ünnep tartalmaihoz és sajátos formáihoz.

E képzelt, bár egy valóságos eseményen alapuló riport formájában fényre kerül, fokról fokra, valójában az a tény, hogy *semmilyen módon* nincs szó ezúttal a csoport összetartozásának megszilárdításáról, hanem éppen ellenkezőleg, totálisan elidegenedett egyéni és társadalmi kapcsolatokról, avagy ezeknek az elvesztett emberi kapcsolatoknak a kétségbeesett visszaszerzési kísérleteiről. De lássunk tipikus példákat. A szerző pontos elemzéssel szolgál indulásképpen (leírás formájában, minden dialógus jellegű elem nélkül) arról a tömegkommunikációs jelenségtípusról, amellyel a popfesztivál esetében szemben állunk:

„Ahány szóló-beszélgetés itt, Montanában premier plánban elhangzott, egy hatalmasan zúgó hangfüggöny hátterére volt hímezve, mellyel a háromszázézes embertömeg kerítette körül magát, a külvilág ellen védekezve. Nem tudták, hogy a külvilág bennük van... [...]

Jóllehet még szakadt az eső, a sátor előtt, a mély sárba rakott keskeny deszkajárdán hosszú sorokban vonultak az emberek a távoli zenekari emelvény felé. – Gyomrot is cseréljen, aki hazát cserél – mondta Manuel. Amikor éjfél felé az első rockegyüttes játékra jelentkezett, a dobogóra egy daru emelte át őket a hallgatók feje fölött, hangszereikkel együtt, a zenészek a több tízezer ember kovácsolta gyűrűn már nem bírván átvergődni. A tartóoszlopokon már égtek a reflektorok: hat darab, egyenként ötven méter magas, vörös és kékre festett, ferdén az égbe döfő fallosz hegyén a makk, folyamatos, fehérén izzó magömléssel. – A háromszázézes tömegből azonban – mondta József – mindössze a tíz- vagy húszézer ember hallgathatta a hangversenyt, aki a dobogót körülölelő domblánc elülső hullámain kapott helyet.”

Nem tudunk (közbevetve) nem említést tenni arról, hogy – olyannyira Déry írásművészetére vallóan – az előzőleg idézett bekezdésben azon túl, hogy a fesztivál méretei miatti sikertelensége mellett társadalomkritikai mondanivaló is felvillan Manuel megjegyzésében. Amihez immár a technikai berendezések hibái is hozzájárulnak...

„– Az elektromos hangszórók nagyobb része – mondta József – csődöt mondott, mert a kábelek beáztak. – Az emberek – mondta József – hiába ültek órák hosszat a hideg sárban, az énekeseknek csak a feketén tatógó szájüregét látták. A reflektorok elmebajos fénye...”

Az első nagyjelenet csúcspontján tárul elénk a néger meggyilkolásának leírása, amely mögött, nem kétséges, valamilyen megnevezetlen rítus rejtőzik, mégpedig az író szándéka szerint, mondjuk, a természeti népek régi életében még élő szokásként jelen lévő emberáldozat vagy a bibliai és korai keresztény idők jelképező vértanúság halálneve, a keresztre feszítés értelmében.

„– Mint említettem – mondta Bill –, a kábítószerárusok e három napon többet forgalmaztak, mint amennyi máskor...

– ...három hónap alatt – mondta József. – A pokol angyalai közül a rendezőség háromszáz embert szerződtetett a rend fenntartására...

– A pokol angyalairól tudni kell – mondta Bill –, hogy a fogyasztói társadalom ellenzékeként szövetkezvén egy széles értelmiségi réteg rokonszenvét bírták, ideértve a rockzene- és a kábítószer-fogyasztókat is. Hollywood filmekben népszerűsítette őket, testi erejüket, közösségi szellemüket, az állami erőszakszervekkel is gyakran szembeszegülő, rettenthetetlen bátorságukat...”

Tegyük hozzá ismét közbevetve, hogy e részletek és az itt következő bekezdések sajtóosan kétarcúak: az általunk a jelenet mögé sejtett jézusi halál ugyanakkor a médiainformációk stílusára emlékeztető, sőt, orvosi megállapításokkal telített stílusközegben rajzolódik a szemünk elé:

„– ...ságukat, ságukat... – mondta József ezen a második estén, s a domboldal letaposott, nedves fűvében ülve végigfuttatta szemét az alatta ülő beláthatatlan tömegben. Messze előtte az acélállványzatok között, az égnek meredő hangversenydobogón, melyet a reflektorok megolvadt sötét véréfénybe mártottak, az egyik pokol angyala, nyakán narancsszínű seelyemkendővel, felemelte kését, s egy Meredith Hunter nevű fiatal néger szívébe szúrta. A hosszú éles penge áthatolt a szívburok mindkét rostos falán, átmetszette a szívizmot behurkoló koszorúereket, majd elvágta a jobb pitvarban lüktető első ingerképző szinusz-csomót, mely a nagyvénák beszájadzásánál helyezkedik el, de hegye az Aschoff-Tawara csomót is megsértette, melynek kötegei a szív jobb és bal kamrájába vezetnek. Minthogy a kés a fő verőeret is átlukasztotta, a tizennyolc éves fiú holtan elterült a földön.

[...] Mindenki meg volt félemlítve, mondta egy lány, akit egy másik angyal nehéz baseballütővel fejbe vágott, és súlyos koponyasérüléssel kórházba kellett szállítani... az egy Patty, Hunter barátnője kivételével valamennyien elhúzódtak a közjük zuhant, erősen vérző test közeléből...

ezeknél a balesetknél s a kábítószeres pusztításánál is nagyobb baj volt a magány, mondta egy másik lány. A többszázézes tömeg kellős közepén az ember magányos volt s elhagyatott...

– Az volt a baj – mondta Bill ... –, hogy a pokol angyalai között már kora délelőtt száz adag amphetamint osztottak szét...”

S ismét ránk zúdul Déry varázsos összevegyítésében, a kábítószeres ragadványos hatalmának kiteljesedése nyomában az örök természet ókori víziókat lebegtető, széljárta kérdésfeltevése.

„A völgy fölött a hatalmas égbolt [a három napon át tartó esőzés után] lassanként kitisztult. A rohanó felhők közül néha kivillant egy-egy csillagnak csak azok számára érthető üzenete, akik még az anyaméhben pihentek. A szél Nyugat felől fújt, elhozta a tenger ödémájának sós szagát, s meg-meglebbentve a völgy meneteles járataiban, tisztulásra hívta az embereket. De kiket? Nagy csönd lehetett volna.”

Az együttes lét, vagyis a negatív, más szóval nem létező, teljesen tartalom nélküli társadalmi összetartozás stabilizálásának egy másik szintje érhető tetten, amikor a szerző felvillant néhány csoportot a hangverseny külső teréből, akik nagobbbrészt kábítószeres (marihuana, LSD stb.) hatása alatt állnak. Zárójelben kell megemlítenem, hogy ezek a helyzetek nagy hasonlóságot mutatnak azoknak az eseményeknek a tér-idő rendszerével, amelyek a természeti népek hosszú idejű ünnepeinek rítusai és szertartásai esetében ugyancsak az aktív belső téren kívül zajlanak. De lássuk ismét Déryt, több mozaikdarabkában felvillantott jelene-tek röviden idézett sorozatával:

„– Az eső már elállt – mondta József –, de az éjszaka hideg volt, átázott ruháikban az emberek reszkettek. Renének vacogott a foga, egy sátor külső ponyvafalának támaszkodva ült a sárban, ötöd-hatodmagával, szakállas Krisztus-arcán a túlvilági béke ragyogása vagy az alvilág léten in-neni vigyora, a jobb keze vérzett, de nem a keresztre feszítés vasszögé-től. [...]

Találkoztunk a sötétben kisebb csoportokkal, melyekben a nem hallható hangverseny körein kívül öten-hatan szorosán összefogódzva, férfiak, nők vegyesen, egymás meztelen felsőtestét átölelve – az idegen bőr nedves melege! – maguknak énekeltek – mondta József. – Ugyanígy hárman: egymás vállát átfogták, ujjait karomként begörbítették, gúla alakban homlokukat egymásnak szorították, lábikráikat megfeszítették, mozdulatlanul állva egy füstoszlopban, melynek cukros foszlányait orromba csapta a szél – mondta József.

– Madame – mondta József –, én ezen az áron nem kívánnék boldog lenni...”

Aligha hihető, hogy az itt következő leírásban is ne lenne utalás a nagy ókori vagy akár középkori vallásos összegyülekezésekre, imatengerekre, istenimádásokra, autodafékra, jóllehet, persze, egy olyan jelentés nélküli, elvesztegetett, erejét vesztett, újkori *tömegkommunikációs* idol (bálvány) felé, majd tőle hullámszik el a fiatalok tömege, akik, hát legyünk teljesen nyersek és őszinték, a saját életük értelmét kutatják (József fogalmazza meg az előző idézetben a dolgok velejét!).

„...hálózsákjaikba húzódva ezerszámra aludtak, holtfáradtan vagy reményvesztetten, akik ezen az első éjszaka már nem jutottak el Mick Jagger hangversenydobogójáig... pedig ezrével voltak – mondta József –, kik az úzótt vad fáradhatatlanságával hetekig gyalogoltak éhezve, csontig soványodva, feltört, vérző lábbal, nehéz hátizsákkal felhorzsoltt vállukon, de – mondta József – a nagy bérelt buszokban is aludtak... volt, aki motorkerékpárján, hosszában karpereces karjait a sárba lógatva aludt, több tízezernyi jól-rosszul lecövekeltt sátorban sem hallott, látott a maga szagos buborékálmain kívül egy foszlányt sem, Mick Jagger fesztiváljából sem, az önkívület üvöltéséből sem, a rémület hápogásából sem, a csontok recsegéséből sem, aki ezt az első édeni éjszakáját Montanában töltötte a sárban...”

De visszatérve az ünnep funkciójának megvalósulása vagy meg nem valósulása kérdésére, azt maga az író veti fel végül a következő két részletben (a másodikat korábban már részben idéztem Meredeti Hunter meggyilkolásának bemutatásakor):

„– Volt olyan sátor, ha beléptem – mondta József –, mintha az édes testvérbátyjukat fogadnák. Volt, akit álmából vertem fel, az is keblére ölelt. Az ember már-már elhitte, hogy egy új fajta gyermekei készülődnek az emberiség megváltására, virág koszorúzta fejjel, mosolygó ajkkal, minden földi hamisságtól megváltott szívvel, melynek kamráiban méz kering az ecet és a só helyén. Már-már elhitte, hogy boldogok. Már-már féltette őket.

[...] ezeknél a balesetknél s a kábítószeres pusztításánál is nagyobb baj volt a magány, mondta egy másik lány. A többszázazres tömeg kellős közepén az ember magányos volt s elhagyatott. Ha feloldódik a zenében, talán nem érzi az egyedüllétet, de a zenét csak az a tíz-húsz ezer ember hallotta, úgy-ahogy, aki a dobogó közelében ült.”

Déry talán legmeghökkenőbb interpretációja, hogy a modern ünnep tartalmi része, vagyis maga a zene nem átélésre, valamiféle harmónia megteremtésére szolgál, még ha az eksztatikus állapottal párosul is, hanem a szinte az örületig fokozódó és hangszerek kísérte szenvedélyes ének erőszakot vált ki még a legbékésebb, legkiegyensúlyozottabb emberből is. Lásd Déry oly erőteljes megjelenítését: az első idézet a néger fiú meggyilkolását követő – szinte annak érzelmi nyomására feltámadó – zenei *robbanás*: megfogalmazása

„Mick Jaggerék úgy játszottak, mint még soha, mondták a szomszédjaim, megbabonázták az embereket, félelmetes volt, mondták. A *Ne gondold, hogy tiéd a világ*ot játszották. Az embernek az volt az érzése, uram, egy fejjel nagyobbra nő, hogy ellen tudjon állni ennek a pokoli hullámverésnek. Még a bőre alatt, az ujjhegyei, a belei is zenével teltek meg.”

És a következménye: egy fiúnak az apja, aki eredetileg csak azért utazott Montanába, hogy a fiát a kábítószerrel megóvja (kihallgatásának egy részlete):

„– Ezek szerint mégsem a fia kedvéért jött Montanába?

– Ha nincs velem, én bizony nem ott kötök ki. De gondoltam, Montana is megteszi. Elszórakoztat.

– Hát elszórakoztatta. Folyassa! Miért avatkozott be a verekedésbe?
 – Az Isten a megmondhatója. Kedvem volt rá. Egyszerre csak azon vettem észre magamat, hogy nekimegyek egy ismeretlen alaknak, s ököllel az arcába vágok. Jobbra-balra tőlem mindenki verekedett, de úgy nézem, senki sem tudta, miért. Ahányszor ütöttem, mindannyiszor arra gondoltam: béke és öröm veled, fivérem! Béke és öröm veled, Amerika! Béke és öröm veled, világ! *Ne gondold, hogy tiéd a világ!* S ettől úgy megdühödtem, hogy egy szembejövő alakot sípcsonton rúgtam, mire valaki hátulról a nyakamba ugrott, s fojtogatni kezdett.”

Szóltunk már az intézményekben keletkező feszültségek enyhítésének szerepéről. Gyakran előfordul a természeti népek életében, hogy egy adott intézmény (például a szexuális tabuk) elveszti érvényességét az ünnepi periódusban. Már a korábbi idézetekben is találkoztunk a szexualitás megnyilvánulásával. A szerző azonban az emberi életnek ezt a fontos elemét mint az emberi kapcsolat megteremtésének utolsó lehetőségét mutatja fel: a lányok és a fiúk csoportjai, akik csókolódnak, minden sajátos vonás nélkül bukkannak fel a szemünk előtt. A szexualitás és a szerelem az „utolsó eszközök” újjáteremteni a közösség (a család?) elvesztett összekötő szálait. Ez nyilvánul meg József feleségéért, Eszterért folytatott lehetetlen harcában, aki a marihuánába menekül, hogy kiszabaduljon a második világháborús múlt árnyainak karmaiból.

Van Gennep elméletének lényege az, hogy a rítus ideológiája és gyakorlata nem különülnek el egymástól. Déry könyvében világossá válik, hogy a popfesztiválban a társadalmi összetartozásnak és bizonyos intézményektől való önkéntes (vagy inkább önkényes) szabadulásnak közös a forrása: a modern társadalomtól való elidegenedés magatartásmódja, amely könnyen megfogalmazható lehetne általános fogalmakkal is. Maga a szerző végzi el ezt. Szeretném ebben a tekintetben is itt két részletre felhívni a figyelmet (az egyiket már korábban is idéztem):

„– Ez a háromezrezer ember most véleménye szerint boldog? – kérdezte József.

– J'aime ces ombres amoureuses de liberté [/] kedvelem e szabadságba szerelmes árnyakat [/] qui préfèrent l'angoisse de la mort [/] kik inkább a halálfélelem kínjait választják [/] à l'ennui de la routine [/] mint a hétköznapi unalmát. [...]"

„– Az emberek nagy közössége! Miféle közösség az, amelybe csak akkor léphetsz be, ha előbb dögrészekre szívod magad! – Nem – mondta Manuel – belépni akarnak ezek, hanem kilépni, szegény Józsefem. – Honnét? – kérdezte József. – A társadalomból, szegény Józsefem – mondta Manuel Esteban Jesus de Alveiro y Fuente. – Ki abból, amit tudtommal te sem bírsz.”

És most itt szeretném kiemelni mind a formák, mind a szerepkörök tekintetében – a regény korábbiakban adott, többszempontú körbejárása, elemzése nyomán – a popfesztivál kapcsán meglévő szoros hasonlóságot a Voigt Vilmos elemezte *Május Elseje* ünnepével, amelyben nevezett kutató – számos más kolléga megállapításával egybehangzóan – ugyancsak kimutatta Van Gennep elméletének igazságát, mégpedig a tavaszi modern munkásünnep magyarországi gyakorlatának komplexumában, amelyben a fő szerepet (persze a világ más tájékain is) az ünnep gyakorlatához tartozó manifesztumok játsszák, de a manifesztumokra írott mondatok mindenki számára világosan kifejezik ennek az ünnepnek az ideológiáját.

Visszatérve azonban Déry regényéhez megállapíthatjuk, hogy a gyakorlatnak és az ideológiának, a társadalmi elidegenedésnek, a zene és a drogok narkózisának ez a jellegzetes egysége bizonyos értelemben felsejlik Mick Jagger és zenekara zeneszámainak címeiben is, amelyeket Déry kurzív formában idéz, szimbolikus értelemben többször beleépítve a nagy montanai hangverseny életre hívásába: „*Sympathy for the Devil (Szimpátia az ördög iránt); Mondd, hogy nem hiszed el; Miért hagyjuk, hogy így legyen; Under my Thumb (Hatalmam/befolyásom alatt, szó szerint: A hüvelykujjam alatt); Nem akarok állni, ha a föld forog; Ne gondold, hogy tiéd a világ.*”

Andor Csaba már idézett tanulmányában az információelmélet egy másik aspektusa felől, vagyis az entrópia (a rendezettség mértéke) oldaláról megközelítve oda jut, hogy feltételezi (valamely társadalom modernizálódásának adott időszakára vonatkozóan) az ünnep hiányának lehetőségét, mondván, hogy a kis entrópiával rendelkező társadalmakban nagy különbségek vannak az év napjai és periódusai kapcsán használatos jelek használatában, míg a nagy entrópiával rendelkező kultúrákban ezek a különbségek alkalmiakká válnak, és határesetben az ünnepek eltűnnek. (Az előbbi helyzet minden bizonnyal az archaikus, utóbbi a modern társadalmakra értendő.)

És most emlékeztetve a már megfogalmazott definíciókra, az ünnep kettős információs folyamata tekintetében azt kell megállapítanunk, hogy a modern ünnepekben valóban – lásd Déry regényének a későbbiekben elvégzendő elemzését is – eltűnik az eredeti tartalomra vonatkozó ismeret, és következésképpen bekövetkezik a második folyamat: eltűnik a forma is, az üres szakralitás-ritualitás pedig nem képes többé rögzíteni az ünnep eredeti szerepköreit.

Ezen a ponton pedig megállapíthatjuk, hogy ha eddig Déry regényét mint egy szociológiai dokumentumot vettük is számításba ahhoz, hogy megtalálhassuk az elemzések igazi kulcsát, a modern ünnep negativizálódásával kapcsolatos jelenség, illetve e folyamat pontos és teljes körű leírásához továbblépnünk csak oly módon lehetséges, ha kísérletet teszünk feltárni a regény pontos történelmi-kulturális szinkretizmusát (is). Valóban, a regénybe beillesztett szimbólumok, szimbolikus mozzanatok, írói elbeszélői elmefuttatások, betétek, *inzertek* az író alkotói tevékenységének következményei, és minden bizonnyal nem csupán a pop-fesztiválok létéből fakadó, hasonló jellemzőket visszhangozzák. Kétségkívül szép feladat volna felfedni és leírni például a sajátos, mágikus-rituális (emberáldozat), keresztény (keresztre feszítés) vagy a történelmi (fasizmus, az emberiség szinte teljes történetét végigkísérő fajgyűlölet) stb. utalásokat a néger Meredith Hunter meggyilkolásának epizódjával kapcsolatban, vagy mindezt feltárni az önpusztításba hulló, meggyötört lelkű zsidó lány esetében, jóllehet utóbbi esetben nehéz lenne annak a komplex modellnek a megtalálása, amely Eszter történetének és kábítószeres halálának leírása kapcsán válik a mű egy második központi jelképévé. Hasonlóképpen izgalmas volna lépésről lépésre nyomon követni, Déry hogyan foglalja keretbe mindezek alapján azt a dupla archiszémát, avagy központi jelet (a néger mint a fajgyűlölet áldozata – Eszter, aki a zsidók üldöztetésének emlékei előtt menekül a kábítószeres halálba) művészi anyagába, amely a bibliai párhuzamoktól szinte a science fiction világáig emelkedik fel.

Lezárásul szükségesnek látszik tehát kimondani, hogy Déry sajátos művelődéstörténeti szinkretizmusa napjaink ritualitása-szakralitása tekintetében egy történelmi-kulturális folyamat 20–21. századi következményének tényét és gondolatát rajzolja elénk. Egyúttal briliáns megoldásaival hívja fel a figyelmünket egy

alapvető minőségi átalakulásra, azaz az eredeti szerepkörök megsemmisülésére (negativizálódására), amely az egyelőre számos válságjellemzővel terhelt modern világi ifjúsági ünnepek, ünnepi események területén megy végbe.

•

(Jelen írás előadás formájában Montecatini Termében, Olaszországban, a *Forme e pratiche della festa* elnevezésű konferencián hangzott el 1978-ban. Első közlése olaszul jelent meg: *Era la festa*, Ungheria d'oggi, 1980, No. 15, 34–39. – itt közreadott magyar szövege, amely kéziratnak számít, nem egyenes fordítása az olasz változatnak, számos javításnak és kiegészítésnek az eredménye.)

MEGJEGYZÉS 2023-BÓL

Az egykor konferencia-tematika jegyében készített tanulmány nyilvánvalóan fél-lábas, nem foglalkozik a kötet második részének drámai felívelésével, az oly fáj-dalmas eseményeket, sőt történelmi és művelődéstörténeti összefüggéseket fel-táró Eszter-történettel. Azonban az ünnep-problematika törzsanyagát azokon a pontokon sikerült meglelni, amelyek az általunk készített elemzések anyagául szolgálnak, és az általunk idézett részletekben adnak képet – reményeink szerint – a modern ünnep jelenségvilágának főbb vonásairól. Kétségtelen persze az, hogy a magyar kiadás 110. oldalán induló Eszter-történet során – mintegy inzert-szerűen – újra meg újra fényre jönnek a montanai rendezvényhez kötődő esemé-nyek, például a négergyilkossággal kapcsolatos kihallgatás mozaikdarabkái, amelyek beleszövődnek Eszter világháborús meghurcoltatásának, szülei halálá-nak döbbenetes epizódjaiba. S ennek a második regényrésznek a folyamatában tárul fel végül is Eszter és József montanai kalandjának drámai végkifejlete. A számos, gyakran töredékes cselekmény- vagy jelenetmozaikból egymásba fo-nódó leírás, Déry sajátos modernizmussal terhelt stílusbravúrjainak vizsgálata, a többrétegű értelmezési lehetőségek kikutatása és elemzése, a rejtett értelmek felfejtése azonban már egy másik dolgozat témája lehet majd.

BIBLIOGRÁFIA

- ANDOR Csaba, *Ünnep és kommunikáció*, Világosság, 1978/8–9, 469–473.
 BAHTYIN, Mihail Mihajlovics, *A tér és az idő a regényben = A szó esztétikája*, Gondolat, Budapest, 1976, 257–302., lásd különösen: 257–258.
 CHARBONNEAU, Bernard, *Dimanche et lundi*, Paris, Denoël, 1966, 238.
 DÉRY Tibor, *Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról*, Magvető, Budapest, 1971, 217.
 HONKO, Lauri, *Zur Klassifikation der Riten*, Temenos, 1975/11, 61–77.
 MARTIN, G. M., *Fest und Alltag*, Kohlhammer, Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz, 1973, 90.
Az 1972. május elsejei budapesti felvonulás társadalmi szemiotikája = Jel és közösség, Akadémiai, Budapest, 1975, 189–199.
 PIEPER, Josef, *Zustimmung zur Welt. Eine Theorie des Festes*, Kösel-Verlag, München, 1963, 149.
 POMOGÁTS, Béla, *Déry Tibor*, Akadémiai, Budapest, 1974, 200.
 VAN GENNEP, Arnold, *Les rites de passage*, Librairie Critique, Paris, 1909, 317. (Anasztatikus utánnomás: Johnson Reprint Corporation, New York – Sr. Publishers Ltd, Wakefield – Mouton, Paris – La Haye, 1969. Magyarul: *Átmeneti rítusok*, L'Harmattan, Budapest, 184.)
 VILLADARY, Agnès, *Fête et vie quotidienne*, Les Éditions Ouvrières, Paris, 1968, 239.
 VOIGT, Vilmos, *Május elseje jelei*, Világosság, 1978/8–9, 525–533.
 VOIGT, Vilmos, *Festival at First May in Hungary = Atti del convegno „Forme e pratiche della festa”*, Montecatini Terme, 1978, 27–29 ottobre.